

Feryal Salem. *The Emergence of Early Sufi Piety and Sunnī Scholasticism: ‘Abdallāh b. Al-Mubāarak and the Formation of Sunnī Identity in the Second Islamic Century*. Leiden, Boston: Brill, 2016. viii + 166 sayfa.

Abdullah Taha Orhan

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
t.orhan@isam.org.tr

Temelde *tebeū't-tâbiūn*in önde gelen muhaddis ve zahidlerinden Abdullah b. el-Mübârek'in (ö. 797/181) monografisi olan *The Emergence of Early Sufi Piety and Sunnī Scholasticism: ‘Abdallāh b. Al-Mubāarak and the Formation of Sunnī Identity in the Second Islamic Century* adlı eserin yazarı Feryal Salem, kitabın aslını teşkil eden “‘Abd Allāh b. Al-Mubāarak Between *Ḥadīth*, *Jihād*, and *Zuhd*: An Expression of Early Sunni Identity in The Formative Period” başlıklı doktora tezini 2013 yılında Chicago Üniversitesi'nde, Fred Donner'in danışmanlığında tamamladı.

Değerlendirmemize konu olan bu eser, temelde iki soruya cevap arıyor: (i) Tasavvufun kaynağı nedir?; (ii) Sünni İslam nedir? Kitap, bu sorulara hicri 2. asrın önde gelen zahid ve muhaddislerinden olan Abdullah b. el-Mübârek'in hayatı ve entelektüel serüveni üzerinden cevap arıyor. Disiplinlerarası bir bakış açısıyla hazırlanan eser dört bölümden oluşmakta. Yazar ilk bölümde, farklı yönleriyle Abdullah b. el-Mübârek'in detaylı bir biyografisini sunuyor. Takip eden bölümlerde ise İbnü'l-Mübârek'in sırasıyla *hadis*, *cihad* ve *zuhd* kavramları etrafında eserlerinin analizini sunuyor.

Birinci bölümün dikkat çekici yönlerinden biri, kitabın metodolojisinin ele alındığı kısımda, genelde İslam tarihine ve özelde de hadislere dair şüpheci tavrı ile öne çıkan oryantalist yaklaşımın eleştirilmesi. Bu tavrının sonucu olarak yazar, birincil kaynakların doğruluğunu tartışmadan, klasik metinlerde Abdullah b. el-Mübârek'in nasıl anlatıldığı üzerinden bir bi-

yografi inşa etmeyi tercih ettiğini ifade etmiş. Yazarın bu biyografide öne çıkardığı hususlar şöyle sıralanabilir: İbnü'l-Mübârek'in hadis aktarımında sözlü gelenekten yazılı geleneğe ilk geçen alimlerden olması, “zengin bir zahid” olarak zühdü en geniş anlamıyla hayatına geçirmesi ve hadis, fıkıh, kelam ve zühd konularındaki görüşleriyle hicri 2. asırda “öncü-Sünnî” (proto-Sünnî) denebilecek bir ulema sınıfının vazgeçilmez bir üyesi olması. Kitabın, üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri, bahsi geçen “öncü-Sünnîler”in kendi aralarındaki fikir alış-verişlerinin, sonraki yüzyılda gelecek ulemanın da katkılarıyla fikhî ve kelamî mezhepleri meydana getirdiği; ayrıca bu asırda oluşan zahid sınıfının, ilerleyen yüzyıllarda tasavvufun bir ilmî ve sosyal müessesesi olarak ortaya çıkmasını sağlayacak zemini hazırlamış olmasıdır. Yazar birinci bölümün sonunda kısaca zühdü neden “asceticism” olarak değil de “piety” olarak tercüme ettiğini izah ediyor (s. 37). Buna göre zühd, salt bir çilecilik (asceticism) veya dünyayı mutlak anlamda terk etmek değil, İbnü'l-Mübârek'in hayatında da görüldüğü üzere dünya sevgisini kalbe koymadan takva üzere yaşamaktır (piety). Bu kullanım Batı'da oluşmuş literatüre önemli bir katkı niteliğindedir. Ayrıca, kitabın sonuç bölümünde de, gayet yerinde olarak, “tasavvuf”un neden “mysticism” olarak çevrilemeyeceği de bu bahse katkı olarak sunulmuş. Salem, mistisizmin, tasavvufun metafizik tartışmaları içeren düşünsel boyutuna işaret ederken, doğrudan tasavvuf diye zikrettiğimiz şeyin ise aslında her müslümanın üzerine farz olan ahlaki pratikleri içeren boyutu karşıladığını ifade etmiş (s. 137). İbnü'l-Mübârek'in eserleri, hocaları ve talebelerine, onun biyografisine bolca atıflar içeren bu bölümde değil de “İbnü'l-Mübârek ve Hadis” başlıklı ikinci bölümde yer verilmesinin, eser-de yer yer tekrarlarına sebebiyet verdiği de belirtilmeli.

İbnü'l-Mübârek'in hadisçiliğini konu alan ikinci bölümde Salem onun eserlerini, hocalarını ve talebelerini, hadis aldığı ve hadis naklettiği önemli isimleri tek tek ele almakta. Burada aktarılan önemli bir detay, Buhari'nin gençlik döneminde, eğitiminin bir parçası olarak, İbnü'l-Mübârek'in kitaplarını ezberlemiş olmasıdır (s. 38). Bu bölümde de, ilk bölümde zikredilen temel argümanlar çeşitlendirilerek tekrar edilmekte. Buna göre hadis ilminde de, öncü-Sünnî hadis uleması ağı Hz. Peygamber'den itibaren güçlü bir sürekliliği ifade eden isnad zinciriyle, sonraki dönemde daha sistematik hale gelecek Sünnî hadis usulünün ve Sünnî İslam anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (s. 53). Dönemin önde gelen muhadisleriyle irtibatı, iki senede bir gittiği hac, Bizans ile olan sınırların (*sugûr*) korunması adına yaptığı seferler ve ilim yolculukları sayesinde çok sayıda alimle bir araya gelebilmesi nedeniyle İbnü'l-Mübârek bu ağın merkezî bir noktasında yer alıyor.

Salem, bu ulema ağının titizliğine bir örnek olarak, zühd ve takvası herkesçe kabul ve takdir edilmiş olan Hasan el-Basri'nin dahi rical kitaplarında zayıf bir ravi olarak yer almasını veriyor (s. 68). Bu noktada yazar Hasan el-Basri ve toplum tarafından yaygın olarak kabul görmüş bazı isimler hakkında mübalağalı bir tezkiye baskısına rağmen, klasik rical kaynaklarının onu zayıf bir ravi olarak kaydedebildiğine dikkat çekiyor. Bu mesele, öncü-Sünni ulema ağının ilmî otoritesinin gösterilmesine önemli bir katkı sağlıyor. İkinci bölümde, kitabın temel teziyle de uyumlu şekilde, dikkat çekilen bir diğer önemli husus İbnü'l-Mübârek örneğinde ve genel olarak hicri 2. asırda, hadis kavramıyla sadece Hz. Peygamber'in sözlerinin değil, ashâb, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn sözlerinin de anlaşılması. Nitekim İbnü'l-Mübârek hadis derlemelerine bunlardan çok sayıda rivayeti de alıyor.

Cihad konusuna ayrılan üçüncü bölümde öncelikle hadis-i şerife atfen "büyük cihad, küçük cihad" kavramları ele alınıyor. Buradan hareketle İbnü'l-Mübârek'in büyük ve küçük cihad arasında kalın çizgiler çizmediği, onun küçük cihada, büyük cihada destek sağlaması bakımından ehemmiyet verdiği vurgulanmakta (s. 84). Nitekim her ne kadar çok sayıda cihada iştirak etmiş olsa da, İbnü'l-Mübârek askerî başarısıyla değil, büyük cihad-daki başarısıyla, zühd ve takvasıyla meşhur oluyor. Bu bölümde İbnü'l-Mübârek'in *Kitâbü'l-Cihâd*'na dair detaylı bir analiz bulmak da mümkün. Hadis derlemelerine hangi hadisle başlanacağı tercihinin, müellifin bakış açısını göstermesi nedeniyle özellikle önemli olduğunu zikreden Salem, İbnü'l-Mübârek'in *Kitâbü'l-Cihad*'na, Buhari ve Nevevi'de olduğu gibi niyetle ilgili hadislerle başlamasını, onun zühd anlayışında niyetin önemini anlamak açısından manidar bulmakta (ss. 95-96). Diğer taraftan, hem *Kitâbü'l-Cihâd* tarzı eserlerin, hem kırk hadis derlemelerinin, hem de *Kitâbü'z-Zühd*'lerin ilk örneklerini veren İbnü'l-Mübârek'in, buradaki örnekte Buhari ve Nevevi gibi, kendinden sonra gelen ulemayı etkilemiş olması da, inkarı zor bir vakia olarak karşımızda duruyor.

Son bölüm, kitabın isminde de zikredilen ve aslında İbnü'l-Mübârek'in de kendisiyle daha çok bilindiği zühd kavramı çerçevesinde ele alınıyor. Yazar bu noktada haklı olarak İbnü'l-Mübârek'ten bahsedip de, onun bir zahid olarak öne çıkmasından bahsetmeyen bir rical/tabakat kitabına rastlamanın zor olduğunu ifade etmekte (s. 105). Bu bölümde Hristiyan ruhbanlığı ve İslam tasavvufu/zühdü arasında benzerlik kuran, hatta İslam tasavvufunun menşei olarak Hristiyan ruhbanlığını gösteren argümanlar başarılı bir şekilde eleştirilir. Buna göre zühd, Arapça bir terim olarak aslında bir "güzel hasletler kümesi" olarak ifade edilebilecek bir anlama geliyor (ss. 106-107) ve Hristiyan ruhbanlığıyla doğrudan herhangi bir benzerlik taşıyor. Nitekim İbnü'l-Mübârek'in çok zengin olmasına rağmen zahid olarak tanınması bu iddianın birinci elden çürütülmesi anlamına

